

14. Українська державність у XX столітті. Історико-політологічний аналіз [Текст] / Кер. авт. кол. О. Дергачов. – К. : Політ. думка, 1996. – 448 с.

Докаш О. Ю. *Идеологическая амбивалентность в структуре массового политического сознания населения Западной Украины, Северной Буковины и Подкарпатской Руси в конце 30-х – начале 40-х годов XX столетия: компаративный анализ*

В статье рассматриваются предпосылки, отличительные черты и последствия утверждения идеологических концептов недемократических политических режимов на западноукраинских этнических землях. Основное внимание сосредоточено на раскрытии природы политических концепций правящих кругов относительно национальных меньшинств накануне и на начальном этапе Второй мировой войны. Автор указывает на негативные последствия реализации крайних националистических политических стратегий, которые были направлены на национально-культурную ассимиляцию украинского населения, для характера политико-культурной интеракции в условиях реализации экспансионистских планов сталинского и гитлеровского тоталитарных режимов.

Ключевые слова: Западная Украина, Северная Буковина, Подкарпатская Русь, массовое политическое сознание, идеология, национализм, шовинизм, ассимиляция.

Dokash O. *The Ideological Ambivalence in the Structure of Mass Political Consciousness of the Population of Western Ukraine, North Bukovina and Carpathian Ruthenia late 30's - early 40th century: Comparative Analysis*

The article deals with the prerequisites, characteristics and consequences of the establishment of ideological concepts undemocratic political regimes in Western ethnic lands. The main focus is on discovering the nature of political concepts ruling circles regarding minority before and at the initial stage of World War II. The author indicates negative implications of extreme nationalist political strategies focused on national and cultural assimilation Ukrainian population to the nature of political and cultural interaction in terms of implementation of the expansionist plans of the Stalinist and Nazi totalitarian regimes.

Keywords: Western Ukraine, North Bukovina, Carpathian Ruthenia, mass political consciousness, ideology, nationalism, chauvinism, assimilation.

УДК 323.1(477)

Матієк О. М.

ЦИВІЛІЗАЦІЙНО-ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВИБІР ЯК НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу феномену цивілізаційно-інтеграційного вибору в контексті нової національної ідеї для українців. Автор відстоює позицію щодо необхідності такого вибору не тільки задля консолідації нації, але й збереження та розвитку державності.

Ключові слова: цивілізаційно-інтеграційний вибір, нація, інтеграція.

Уже на початку XXI ст. не важко передбачити, що однією з найвиразніших його характеристик буде політико-цивілізаційне впорядкування світу. Причиною цього є посилення глобалізаційних процесів, що стимулюють різного роду політичні утворення (держави та різноманітні об'єднання держав) до актуалізації власних структур та моделей їхнього функціонування відповідно до нових обставин та викликів. Даний процес почався далеко не сьогодні, проте в межах його континуарної протяжності зараз можемо спостерігати особливо активну стадію політико-цивілізаційного переформатування. Так, як слушно зауважив відомий український науковець О. Картунов, «Сьогодні народи Заходу вступають до передпостнаціональної ери свого існування, яка характеризується «занепадом» національної ідеї, «послабленням» націоналізму та «вичерпанням» класичної ролі

національної держави. Народи Східної Європи, у тому числі український, входять до національної ери, котрій притаманні зростання впливу національної ідеї, піднесення націоналізму, прискорене національно-державне будівництво тощо» [3, с. 165]. Разом з цим постійно наростаючий науково-технічний прогрес, що стирає різного роду межі та кордони і практично нівелює значущість такого поняття як територіально-інформаційна ізольованість, стимулює вирівнювання лідерів та аутсайдерів модернізаційного процесу у їх прагненнях та здобутках щодо соціально економічного та політичного розвитку. Виходячи з цього, якщо до кінця ХХ ст., коли всі суб'єкти глобального політичного процесу були у більш-менш рівних умовах і відповідно - особливо актуальними були націотворчі тенденції, то зараз практично кожна держава опиняється якщо не на двох платформах - національній та цивілізаційній, то у процесі відповідного вибору. І тут доречно згадати відомого американського соціолога і політолога С. Хантінгтона та його культову працю «Зіткнення цивілізацій», в якій науковець передбачав, що на зміну протистоянню двох ідеологічних систем (капіталізм-соціалізм), яке визначає хід історії ХХ ст., прийде конфлікт цивілізацій, якому судилося стати головним чинником розвитку історії ХХІ ст. [8]. Але на практиці зараз спостерігаємо не так зіткнення цивілізацій, як зіткнення цивілізацій та націй, адже саме цивілізації сьогодні «поглинають» нації. При цьому таке зіткнення не можна охарактеризувати як протистояння, а швидше – як об'єктивний процес, спрямований на оптимізацію функціонування глобального політико-економічного устрою. В даному контексті варто зауважити, що Україна вже не один рік перебуває в процесі як пошуку нової національної ідеї, яка б змогла консолідувати націю і задати вектор до конструктивних змін, так і цивілізаційно-інтеграційного вибору. Але ці процеси протікають достатньо болісно, непослідовно і занадто повільно. Така ситуація провокує поглиблення ідентичнісної фрагментарності українців, гальмує політико-економічний розвиток і навіть створює пряму загрозу державності. Тому від усвідомлення глибини і масштабу проблеми, а також вибору інструментів для її вирішення на пряму залежатиме майбутнє держави Україна, адже, як слушно зазначив М. Михальченко, якщо народ «лімітрофу» (лімітроф – держава-проміжний, міжцивілізаційний простір) не укорінюється у структуру якої-небудь регіональної цивілізації, то самовизначення цього народу у формі незалежної держави залишається проблематичним [6].

В даному дослідженні спробуємо розібратися, що ж таке цивілізаційний вибір та яка національна ідея потрібна сучасній Україні, аби успішно побороти чергову політичну кризу.

Щодо самого поняття «цивілізація», в найзагальнішому вигляді її можна визначити як цілісну історичну систему, яка утворюється із сукупності взаємодії стійких соціальної, економічної, політичної та культурно-психологічної підсистем. Сучасні цивілізації пройшли довгий шлях свого розвитку і зараз вони є надетнічними і надрелігійними. Здебільшого сьогодні цивілізацію можна розпізнати за географічно-континентальними та культурно-ментальними критеріями. При цьому в контексті інтеграційного вчення цивілізації можна поділити на 2 основні типи:

–держави-цивілізації (гігантські за розмірами території держави, які об'єднують у собі великі культурні суперсистеми);

–об'єднання держав-цивілізації (політична та культурно-економічна система, яка об'єднує держави зі схожим типом культури, цінностями, економічними та політичними традиціями).

Звичайно, не кожна держава в умовах глобалізованого світу здатна забезпечити ефективно задоволення сучасних суспільних запитів власними силами. Саме цей момент і є визначальним фактором різного роду інтеграції - основної форми юридичного закріплення глобалізаційних процесів. Отже, основною метою міжнародної інтеграції є досягнення тих чи інших благ для кожного з учасників утвореної спільності. В свою чергу вищезазначені блага можна поділити на 2 великі групи: матеріальні (економічні); нематеріальні (культурні, політичні, іміджеві тощо).

При цьому, не слід применшувати ролі нематеріального стимулу в інтеграційних процесах, адже задля їх успішності в основі такого роду об'єднань повинна стояти спільна культура, цінності, ментальність, ідентичність.

Часто для країн з навздогінним типом модернізації, саме інтеграційна ідея в рамках цивілізаційного вибору і ставала рушієм політико-економічного розвитку, своєрідною національною ідеєю. «Так, у Польщі та прибалтійських країнах – Латвії, Литви, Естонії, нові правлячі еліти, які з'явилися після зміни суспільного устрою, переконали свої народи в тому, що вони – європейці, здатні з виходом із соціалістичного табору швидко побудувати процвітаючі держави і стати повноправними членами Європейського Союзу. Загальна підтримка цих ідей визначила успіх у досягненні поставленої мети», – зазначає у своїй статті «Національна ідея сучасної України: проблеми та перспективи формування» українська дослідниця В. Карлова [2, с. 23]. Таким чином, зайвий раз переконуємось у тому, що правильна національна ідея як підтримуваний із середини вектор внутрішнього та зовнішнього політичного курсу, має бути підживлена та насичена не лише економічним раціоналізмом, але й архаїчними нематеріальними національними атрибутами, серед яких культура, свідомість, ментальність, ідентичність, вибудовані та випробувані історією.

Що ж, власне, прийнято розуміти під національною ідеєю? Дане поняття виникло і було обґрунтоване ще в XVIII-XIX ст. у період становлення багатьох національних держав і прямо пов'язане з вибором та реалізацією нацією свого власного шляху розвитку, роллю і місцем у світі як своєрідної відповіді викликам історії. За словами М. Бубера, «...ми розглядаємо національну ідею, коли певний народ помічає свою єдність, свій внутрішній зв'язок, свій історичний характер, свої традиції, своє становлення та розвиток, свою долю та призначення, робить їх предметом своєї свідомості, мотивування своєї волі» [5, с. 98-99]. В. Карлова переконана, що «національна ідея відображає глибинні основи самосвідомості народу, є важливим чинником інтеграції нації навколо базових цінностей, з'єднуючи її минуле, сучасне і майбутнє, визначає національні пріоритети, виступає стратегічним орієнтиром розвитку держави» [2, с. 29]. За визначенням ще одного українського дослідника В. Пасічника, «національна ідея – це осмислена форма сприйняття глибинної сутності свого народу, у якій відображена його духовна першооснова, мета, сенс та фундаментальні принципи існування, що пронизує собою все національне буття та зумовлює суспільний розвиток. Характер цієї ідеї визначається менталітетом народу, рівнем розвитку його матеріальної та духовної культури, статусом на міжнародній арені, завданнями конкретної історичної епохи» [7, с.45]. Отже, у найзагальнішому вигляді національну ідею можна охарактеризувати як зумовлене політичними, культурними, економічними інтересами загальне переконання представників певної нації щодо їхньої єдності в питаннях розвитку своєї держави.

Щодо її структури, не дарма В. Пасічник на перше місце в ній виносить політичну ідентичність як основу, на якій повинен ґрунтуватися розвиток будь-якої нації та держави, в яку оформлена нація. Отже, на його думку, національна ідея складається з наступних елементів: національної ідентичності; національного покликання; національного ідеалу; національних вартостей та пріоритетів; національних інтересів; уявлень щодо механізмів реалізації національних інтересів; осмислення потреби гарантування власної національної безпеки [7].

Залежно від мети, на досягнення якої спрямована національна ідея, остання може мати як достатньо просту внутрішню структуру, так і складну, багаторівневу (ідея «третього Риму», «Третього Рейху», другого Єрусалиму, американська мрія, «Німеччина понад усе», японське диво тощо). Але для того, аби бути не лише актуальною, але й ефективною, національна ідея обов'язково повинна містити у собі політичну складову і втілюватись на практиці в програмних документах та діяльності політичних акторів, третього сектору і особливо – державного керівництва, адже саме держава володіє усією повнотою національного суверенітету і правом та обов'язком втілення в життя національної ідеї.

Поряд із цим національна ідея може бути сформованою як знизу (виникає як розуміння певної загальної потреби всередині суспільства), так і зверху (випадок, коли національна ідея формується певною політичною силою, лідером тощо, а вже потім пропонується суспільству). Але навіть якщо політичні еліти сформулювали національну ідею, виходячи з менталітету народу, і вона відповідає вимогам сьогодення та прагненням на майбутнє, більш ефективною та життєздатною все одно буде національна ідея, народжена самим суспільством відповідно до тих чи інших умов, в яких воно опинилося. Свідомі політичні еліти підхоплюють таку ідею, розвивають її та популяризують, а головне – втілюють в життя за допомогою доступного їм політичного інструментарію.

Щодо української національної ідеї, варто зазначити, що на різних етапах розвитку суспільства, ця категорія наповнювалася новим змістом. Так, М. Драгоманов твердо стояв на позиції захисту прав самоврядних громад, серед яких буде й українська громада. Концепція національної ідеї Івана Франка ґрунтувалася на визнанні нації як неповторного й самосвідомого суб'єкта історичного процесу, як явища духовно цілісного і єдиного. М. Міхновський чітко і ясно формулював завдання розбудови незалежної національної держави як гаранта збереження та розвитку нації і дотримання прав людини. На думку В. Липинського, – національна ідея полягає у реалізації «хотіння» бути нацією.

Але, не зважаючи на численні наукові дослідження, в яких прослідковується еволюція української національної ідеї, констатувати, по суті, можна тільки розвиток наукових концепцій, адже вдало сформульованою, масово підтриманою з середини і реалізованою можна вважати лише ідею здобуття незалежності та оформлення власної державності.

На думку В. Пасічника, з точки зору постійної втрати та відновлення державності національна ідея українського народу пройшла 5 циклів. Перші 4 цикли тривали від початку формування Київської Русі і до розпаду Радянського Союзу. У цей час національна ідея пройшла складний еволюційний шлях і «дозріла» до масово підтримуваного ідеалу незалежної держави. П'ятий, останній цикл розпочався із появою незалежності та розпадом біполярної системи міжнародних відносин. В цей час з'явилася потреба в узагальненні історичного досвіду українського народу. Важливого значення набуло закінчення процесів націотворення, подолання бар'єрів між різними регіонами в одній державі, що виникли історично, формування сучасної національної інтегрованої спільноти, позбавленої антагоністичних ознак між її частинами [7, с. 54-56].

Отже, мрію про незалежність українці виношували аж до 1991 року. «В умовах бездержавності таке трактування національної ідеї сприяло збереженню національної самобутності українського народу, обґрунтувало його права на власний спосіб життя і власне національне буття та потребу створити національну державу. Трактування національної ідеї як «незалежність від...» відіграло винятково важливу роль в час становлення української державності, сприяло розбудові атрибутів держави: органів державної влади та місцевого самоврядування, Збройних Сил, власної фінансової системи, дипломатичних представництв закордоном [7, с. 74]. Проте з розпадом Радянського Союзу та проголошенням незалежності розвиваючий орієнтир на оформлення власної державності втратив актуальність. Постає потреба в формуванні нових цілей і визначенні векторів внутрішньої та зовнішньої політики. Але, як показав час, за 25 років незалежності оновлена національна ідея, на жаль, так і не була сформована. «Після досягнення ідеалу політичної самостійності й утворення власної державності різні політичні сили довільно, часто залежно від своїх інтересів трактували українську національну ідею. Тому деякі вчені, нарахувавши до десятка «українських ідей», вважають, що в Україні немає своєї національної ідеї» [9, с. 31]. Тому, на нашу думку, останній п'ятий цикл еволюції національної ідеї в Україні справедливо можна назвати кризовим, адже завдання щодо її визначення відповідно до сучасних потреб та викликів і досі стоїть гостро.

Серед основних причин такої кризи, на наше переконання, можна назвати:

–разочу соціальну нерівність, здебільшого породжену тотальною корумпованістю у всіх сферах суспільного життя, що в свою чергу є результатом «слабкості» цілих поколінь

політичних еліт, дії яких спрямовані не на стратегічний розвиток України, а на досягнення власних інтересів. В таких умовах різнорідне за рівнем життя суспільство не здатне до консолідації щодо визначення провідної цілі розвитку країни, бо в кожен усвідомлює її по своєму;

– неспроможність політичних еліт сформувати політичну націю та втілити в життя ефективну політику, спрямовану на подолання фрагментарності політичної (в тому числі зовнішньополітичної) ідентичності громадян України. Як результат маємо сьогодні абсолютно несинхронний в плані самоідентифікації організм, який не здатний прийти до єдиної думки з приводу питання, а куди ж нам слід рухатися далі. А коли політичні еліти роблять спробу визначитись, натикаємось на спротив тієї частини населення, яка з даним вибором не погоджується. Наочний приклад реалізації цієї проблеми в житті – втрата Криму внаслідок так званого референдуму, сепаратистські рухи на сході країни, що переросли у справжню війну з реальними економічними, політичними та людськими жертвами;

– системне нехтування врахуванням фактору менталітету при реалізації державної політики на протязі 25 років, що призвело фактично до маргіналізації українського суспільства;

– космополітична позиція пострадянської української еліти, що породила політику «сидіння на багатьох стільцях», від чого Україна не виграла ні в економічному, ні в політичному, ні в культурному сенсі;

– відсутність послідовної політики щодо підтримки формування в Україні сильного «третього сектору» як суб'єкта донесення своєї позиції до політичної влади, що суттєво послаблює шанси на досягнення консенсусу між суспільством та владою щодо визначення оновленої національної ідеї.

Таким чином, ми опинилися в ситуації, коли в Україні маємо проблеми щодо конструювання національної ідеї як знизу так і зверху, що ще більше ускладнює прогрес в даному напрямку.

За прикладом багатьох постсоціалістичних країн, що успішно інтегрувалися в європейське співтовариство, а також керуючись самою сутністю національної ідеї, яка полягає у розвитку, новою національною ідеєю для України міг би стати цивілізаційно-інтеграційний вибір. Безумовно, констатувати повну політичну бездіяльність щодо цього процесу в Україні не можна, оскільки за останні роки офіційно було проголошено курс на євроінтеграцію, відбулася відмова від позаблокового статусу і навіть підписана угода про асоціацію з ЄС. Такі прояви політичної волі коштували Україні дорого, проте варто усвідомлювати причини настільки болючих наслідків, що полягають у безсистемності в політиці формування політичної нації з єдиновекторною політичною ідентичністю. На даному етапі у представників політичної еліти нарешті сформувалося чітке розуміння стосовно того, які ж мотиви рухають українським суспільством при здійсненні будь-якого політичного вибору – це, насамперед, можливість підвищення рівня життя і відстоювання на ментальному рівні закарбованих демократичних цінностей. Керуючись цією аксіомою, на роль нової національної ідеї, безперечно, практично ідеально повинна б підійти євроінтеграція, яка асоціюється в українців з добробутом та народовладдям. Цю ж тезу наочно підтвердила і Революція Гідності, яка спалахнула фактично на хвилі відмови від офіційного закріплення на державному рівні євроінтеграційних прагнень українців. Підтверджується вищезазначене і на рівні науковому. Як зазначає відомий український дослідник О. Майборода: «Геостратегічний вибір країни є оптимальним за співпадіння двох мотивів - цивілізаційно-ідентифікаційного та раціонально-прагматичного. Перший із названих мотивів обумовлює вибір країною стратегічного, а то й вічного історичного союзника за критерієм самовіднесення себе до тієї ж цивілізації, що і бажаний партнер. Зближення із цивілізаційним аналогом кратно прискорюється очікуваною матеріальною вигодою, тобто другим мотивом» [4, с. 71]. І дійсно, як зазначає Ф. Барановський, «з точки зору свого геополітичного і гео економічного розташування Україна є цілком європейською країною. Однак у силу історичних обставин Україна розвивалася в неоднакових умовах – і

під впливом західноєвропейської, і під впливом євразійської соціально-культурної традиції, яку уособлювала спочатку Росія, а пізніше й Радянський Союз. Це вплинуло на формування відмінностей в геополітичних орієнтаціях населення західних і східних областей: відбулося розщеплення ментальності, різне розуміння національних інтересів [1, с. 243].

У підсумку – як показала гірка практика, ідентичнісна прірва в українському суспільстві виявилася настільки великою, що будь-який зовнішньополітичний вибір може обернутися загрозою державності. І подолати цю прірву можна лише проводячи чітко усвідомлювану, добре продуману і послідовну політику, спрямовану на подолання основних проблем сучасної України – тотальної корупції, слабкості демократичних інститутів, надмірної централізації, нерозвиненості громадянського суспільства та подолання прірви соціальної нерівності. Після Революції Гідності відповідні реформи, спрямовані на подолання вищеперерахованих бар'єрів для розвитку, таки почалися. Але їх реалізація зараз цілком залежить від волі політичних еліт, які повинні всі свої зусилля спрямувати на втілення обраного курсу.

Використана література:

1. Барановський Ф. В. Європейська інтеграція та демократичний розвиток України: концептуальний аналіз взаємовпливу: Монографія [Текст] / Ф. В. Барановський. – Луганськ : Елтон-2, 2007. – 407 с.
2. Карлова В. Національна ідея сучасної України: проблеми та перспективи формування [Текст] / В. Карлова // Вісн. НАДУ. – 2010. – № 3. – С. 21–29
3. Картунов О. В. Вступ до етнополітології: Науково-навчальний посібник [Текст] / О. В. Картунов. – К., 1999. – 300с.
4. Майборода О. М. Українська самоідентифікація на сучасному етапі: елітарна та масова версії [Текст] / О. М. Майборода // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. – К.: ТОВ УВПК «ЕксОб», 2006. – Т. 1. – С. 71–75
5. Мала енциклопедія етнодержавознавства [Текст] / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; [Редкол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін.]. – К.: Довіра: Генеза, 1996. – 942 с.
6. Михальченко М. Лимитроф Європы: случайность или судьба Украины? [Текст] / М. Михальченко // Наукові записки. – К.: ІПІЕНД, 2000
7. Пасічник В. М. Національна ідея в контексті українсько-російських відносин: Навч. пос. [Текст] / В. М. Пасічник. – Львів: СПОЛОМ, 2007. – 182 с.
8. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций [Текст] / С. Хантингтон; Пер. с англ. Т. Велимева. – М.: АСТ: АСТ Москва, 2006. – 571 с.
9. Шалайський О. Ортега-і-Гасет: Про економічну кризу в Україні [Текст] / О. Шалайський // Бюлетень Центру політичних досліджень «Нова хвиля». – 1998. - №2. – С. 29–31

Матієк О. Н. *Цивілізаційно-інтеграційний вибір як національна ідея для сучасної України*

Стаття посвячена аналізу феномена цивілізаційно-інтеграційного вибору в контексті нової національної ідеї для українців. Автор отстаивает позицию о необходимости такого выбора не только для консолидации нации, но и для сохранения и развития государственности.

Ключевые слова: цивилизационно-интеграционный выбор, нация, интеграция.

Matiek O. *Civilization-integration choice as a National Idea for Modern Ukraine*

The article deals with the phenomenon of civilization-integration choice in the context of a new national idea to Ukrainian. The author defends stance on the need for such a choice, not only to consolidate the nation, but also the preservation and development of the state.

Keywords: civilization-integration choice, nation, integration.